

УДК 371.214.114

Лілія ШОЛОГОН

**УКРАЇНСЬКИЙ ТАЄМНИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ЛЬВОВІ
(1921–1925 рр.)**

У статті висвітлено діяльність Українського таємного університету у Львові впродовж 1921–1925 рр. На основі різних джерел показано непрості умови функціонування цього та інших нелегальних вищих навчальних закладів, де здобували освіту українці Галичини; зібрано інформацію про викладачів, які працювали в них. Авторка дійшла висновку, що таємні українські навчальні заклади були створені на хвилі загального опору польській окупації як закономірне породження й продовження революційно-визвольного руху 1918–1919 рр.

Ключові слова: Український таємний університет, політехніка, ректор, викладачі, студенти.

У процесі розбудови Західно-Української Народної Республіки важливе значення відводилося освітнім питанням. На законодавчому рівні було зроблено чимало для створення розгалуженої мережі україномовних початкових шкіл, гімназій та інших навчальних закладів, належного соціального захисту педагогів, реформування освіти тощо. Проте особливе місце в освітній політиці ЗУНР мало університетське питання, адже українці були позбавлені можливості здобути вищу освіту. Тому вважаємо, що боротьба за український університет у Львові впродовж 1921–1925 рр. заслуговує на увагу дослідників, оскільки є цінною для реконструкції освітніх процесів в Україні.

Метою статті є висвітлення непростих умов функціонування Українського таємного університету у Львові та політехніки в умовах польської окупації краю 1921–1925 рр.

Обрана тема не залишилася поза увагою науковців. Вона зацікавила українських дослідників В.Мудрого¹, П.Хобзея², В.Кислого³, П.Лазечка⁴, В.Савенка⁵ та інших⁶, які у своїх працях відтворили різні аспекти діяльності українських таємних навчальних закладів у 20-х рр. ХХ ст.

Варто зазначити, що після встановлення польської влади на території Західної України основні зусилля уряду було спрямовано на полонізацію української молоді, яка здобувала освіту в навчальних закладах держави. 7 лютого 1919 р. вступив у дію декрет про обов'язкову безоплатну семирічну освіту для всіх дітей віком від 7 до 14 років, який передбачав вивчення польської мови як обов'язкового предмета. Поступово зменшувалася кількість українських початкових закладів освіти. Щоб показати Польщу в очах світової громадськості демократичною країною, у якій створено умови для розвитку різних національностей, при чоловічій і жіночій учительських семінаріях у Львові та жіночій у Перемишлі були організовані державні семінарійні курси з українською мовою навчання, які 1922 р. одержали статус самостійних навчальних закладів. Проте 1923 р. їх було перетворено на утраквістичні, тобто українсько-польські. Владні структури польської держави дали дозвіл на функціонування лише п'яти державних середніх шкіл з українською мовою викладання та двох утраквістичних відділів. Інші гімназії, ліцеї та фахові школи залишалися осередками ополячення. Про це свідчить те, що із загальної кількості 41 300 учнів середніх шкіл греко-католиками були 7 495⁷.

Щодо вищої освіти, то вона для українців стала недоступною, незважаючи на те, що після завершення українсько-польської війни було відкрито Львівський університет і політехніку. У серпні 1919 р. ректор Університету Яна Казимира у Львові видав розпорядження, згідно з яким на філософський і медичний факультети цього закладу не приймали непольську молодь, що не служила в польській армії. Ця політика обмеження в майбутньому мала широку підтримку адміністрації інших львівських освітніх установ вищого типу, серед значної частини польського студентства, Міністерства віросповідань і освіти Польщі й отримала назву *numerus clausus* (кількісні обмеження. – Л.Ш.). Декому з польських студентів Львова це здалося недостатнім, і на мітингу 1 жовтня 1922 р. була прийнята резолюція, у якій указувалося, що *numerus clausus* слід поширити ще й на юридичний факультет, а також дотримуватися при зарахуванні до вищих навчальних закладів Львова 11-процентного співвідношення осіб польської й не-

польської національності. Іншими словами, пропонувалося приймати лише 11 відсотків неполяків, переважно євреїв, від загальної кількості новоприйнятих студентів. Таку пропозицію повністю підтримали в Міністерстві віросповідань і освіти Польщі, про що свідчить лист міністерства від 3 березня 1923 р. до факультетських рад вищих навчальних закладів⁸.

Слід зауважити, що представники прогресивної польської інтелігенції, польського студентства Львова виступили проти обмеження прийому до польських вузів осіб непольської національності. Коли наукова рада філософського факультету університету більшістю голосів прийняла рішення про введення *numerus clausus* на факультеті, частина професорсько-викладацького складу направила свого листа (так званий *вотум меншості*) з відповідними аргументами до Міністерства освіти і віросповідань Польщі.

У листі Спілки незалежної польської соціалістичної академічної молоді у Львові від 10 вересня 1921 р. ректорові Університету Яна Казимира зазначалося: “Стоячи на становищі оборони демократичних і незалежних засад, польська соціалістична молодь ще раз стверджує, що дотеперішнє обмеження у вищих школах у Львові відносно тієї молоді, яка не виконувала військової служби, несправедливе і несумісне з воєнним станом, суперечить постановам Конституції Речі Посполитої про свободу науки і навчання”⁹.

Позбавлення доступу до вищих університетських студій української молоді мало на меті створити перешкоду для подальшого формування національної інтелігенції, яка без належної освіти не могла займати високі посади в органах державної влади, викладати в гімназіях і вчительських семінаріях, отримати наукові ступені тощо. Тому боротьба за український університет у Львові стала справою всього західноукраїнського населення, яка мала продемонструвати світові волю до боротьби українського народу за свої національні інтереси, закцентувати на окремішності власного суспільного життя, невизнанні легітимності польського режиму в Галичині. Вона розпочалася під проводом відомих учених, об’єднаних в НТШ. Активну участь в організації систематичних університетських курсів узяло Ставропігійське братство, у будинку якого вони розпочали свою роботу 7 березня 1920 р. Проте негайна заборона курсів польською поліцією змусила викладачів і студентів працювати таємно.

Гостра дискусія щодо університетської справи розгорнулася на засіданні Другого міжпартійного з’їзду 3 вересня 1921 р., у результаті якого за пропозицією відомого вченого-літературознавця Василя Щурата було прийнято остаточне рішення про утворення Таємного університету. В.Щурата було обрано ректором.

Від 15 жовтня 1921 р. Таємний університет у складі 3 факультетів (правничий, філософський, медичний), 54 кафедр і 1 260 студентів розпочав свою роботу. Для керівництва справами в закладі був створений Сенат університету, до якого входили: Василь Щурат, Мирон Кордуба (декан філософського факультету), Володимир Вергановський (декан юридичного факультету), Іван Куровець (декан медичного факультету), Іван Крип’якевич та інші. Польська влада всіляко переслідувала студентів і професорів цього унікального університету. Було заборонено діяльність Українського студентського союзу, Академічної Громади; заарештовано понад 100 студентів, окремі з яких відсиділи у в’язниці більше року. Ректора університету В.Щурата протримали під арештом три місяці¹⁰. Але університет вистояв у глибокому підпіллі, за що й отримав від сучасників назву “катакомбний”. Окрім нього, 1922 р. розпочала роботу Українська політехнічна школа, де на загальнотехнічному, машинобудівному та факультеті лісового господарства навчалося близько сотні студентів. Ректором, як ще її називали Високої політехнічної школи, обрали інженера Віктора Лучківа. Лише студенти філософського й правничого факультетів мали змогу прослухати університетські курси повністю, на відміну від медичного факультету та політехніки, де навчання тривало 4 семестри і його потрібно було продовжувати в інших освітніх закладах. У 1924 р. до Таємного університету формально було приєднано ще й факультет мистецтва під керівництвом Олекси Новаківського й проректоратом Андрея Шептицького. Матеріальну підтримку діяльності університету здійснювали самі студенти, українські господарсько-економічні установи; частина фінансової допомоги надходила від численної української еміграції із Чехословаччини, США, Канади.

Активіст тогочасного студентського руху української молоді, а згодом діяч націоналістичного підпілля Володимир Мартинець пригадував: “Наладнати технічний бік двох високих

шкіл з десятками викладів і семінарів денно, з лабораторіями, бібліотеками тощо, і все це за браком власного будинку, не таке то легке завдання. Та як же тяжчим воно було на ділі, коли зважити, що все це треба було робити, криючись від очей десятків поліцейських агентів. Таж у гру входили десятки професорів і численні сотні студентів, які не сиділи непорушно на місці, а постійно рухались по місту з одного викладу на інший. Виклади відбувалися і по різних залах наших установ, і по приватних мешканнях і на свіжому повітрі і в льохах. Не треба додавати, що, незважаючи на найбільшу обережність, ніяк не можна було оминати зустрічей із поліцією...»¹¹

Серед викладачів Таємного університету у Львові був і відомий український історик І.Крип'якевич. Він, зокрема, читав курси методики історичних дослідів та історії Гетьманщини. «Виклади професора І.Крип'якевича, – згадував один із тогочасних його слухачів, – відбувалися в Народньому Домі в обширних, кількакімнатних приміщеннях тодішньої Академічної громади. Щоб ввести в оману поліцію, ми не світили електричного світла, а робили записки при світлі парафінових свічок і то відповідно прислонених. При вхідній брамі дижурували (чергували. – *Л.Ш.*) студенти, що не мали в тих годинах викладів. Вони, при наближенні поліції, давали нам про це знати, й ми відповідно затирали за собою сліди, що ніби ми відбуваємо невинне засідання, а професор зникав у котрійсь із гімназійних клас на вищих поверхах»¹².

Про те, що викладачі та студенти під час проведення занять дотримувалися надзвичайної обережності, свідчить звіт міського управління поліції Львова від 17 грудня 1921 р. Там було зазначено, що підпільне навчання слухачів університету та політехніки відбувалося в українському студентському будинку та в приміщенні українських приватних жіночих шкіл. Лекції, за даними поліції, тут читали доктори Кирило Студинський, Філарет Колесса, Мирон Кордуба й Артур Рендельштейн (викладач технічного факультету)¹³.

Маємо певну інформацію про лекційні курси, які слухали студенти Таємного університету. До таких належить «Методологія історії», яку викладав у зимовому семестрі 1921/1922 навчального року М.Кордуба¹⁴. На початку лекційного курсу професор розкривав поняття історичного джерела, подавав цю дефініцію за найновішими науковими працями. Далі йшлося про те, що важливою справою є вибір теми. Від формулювання теми, від постановки завдання залежать напрям, обсяг і результати дослідження. Серйозний підхід до вибору теми ще й тому потрібний, вважав учений, щоб визволитися з-під впливу, так би мовити, моди. В історії бувають особливо популярні теми, до яких береться багато істориків, у той час як інші галузі історичної минувшини якогось краю «лежать не досліджені, облогом», бо вчені бояться першими за це братися. Зокрема, у нас улюбленими «модними» темами є княжа й козацька доба української історії, а, наприклад, литовською мало хто займається.

Іншими важливими передумовами наукового дослідження М.Кордуба називав знання мов, студіювання літератури з даного питання, вивчення архівів і класифікацію джерел¹⁵.

Численні спроби депутатів української фракції польського парламенту легалізувати роботу вищих навчальних закладів не принесли жодних результатів. Незважаючи на це, вони й надалі продовжували працювати в непростих умовах, оскільки, за словами голови українського соймового клубу Самійла Підгірського, «їх існування усвячене жертівністю і посвятою цілого українського громадянства та української молоді з професурою. Є вони найдорожчим скарбом для цілого українського народу»¹⁶.

Переслідування та арешти польською поліцією студентів і викладачів, відсутність матеріальної бази й нестача коштів, урядова заборона службовцям державних установ викладати в університеті та дискримінація випускників призвели до припинення 1925 р. діяльності Таємного університету й політехніки. Наприклад, на М.Кордубу, який працював в академічній гімназії, 1 липня 1924 р. було накладено дисциплінарне стягнення й затримано платню без пояснення причини. Професор змушений був покинути виклади в Українському таємному університеті, адже на його утриманні була родина¹⁷.

Проіснувавши майже 4 роки, «катакомбний університет» і політехніка показали світові приклад самовідданості відстоювання національної ідентичності українців, їхнє прагнення до вершин знань і науки. Боротьба за створення вищих українських навчальних закладів у Львові набула широкого розголосу, стала відомою міжнародній громадськості й здобула підтримку

окремих її кіл. Вищі навчальні заклади центральноєвропейських держав – Чехословаччини, Австрії, Німеччини та “вільного міста Гданська” – зараховували студентам українських університету та політехніки у Львові роки навчання в підпіллі. Поряд з ними в Празі було створено Український вільний університет.

Таким чином, таємні українські вищі навчальні заклади були створені у Львові на хвилі загального опору польській окупації як закономірне породження й продовження революційно-визвольного руху 1918–1919 рр. Їхніми студентами було молоде покоління різних, часом непримиренних політичних напрямів, яке об’єдналося навколо боротьби за українську національну справу.

1. Мудрий В. Змагання за український університет у Галичині / В. Мудрий. – Львів ; Нью-Йорк, 1999. – 124 с.
2. Хобзей П. Таємний університет у Львові / П. Хобзей // Україна: наука і культура. – К., 1991. – Вип. 25. – С. 45–59.
3. Кислий В. Українські високі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у першій половині ХХ ст. / В. Кислий. – Львів, 1991. – 144 с.
4. Лазечко П. З історії створення та діяльності Українського таємного університету у Львові (1924–1925 рр.) / П. Лазечко // Український історичний журнал. – 1994. – № 6. – С. 64–74.
5. Савенко В. Роль НТШ у діяльності Українського таємного університету (1921–1925) / В. Савченко // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Історія. – 2009. – Вип. 1. – С. 46–52.
6. Статті, спогади про Український таємний університет у Львові (1920–1925 рр.) / упоряд. Ю. Редько. – Львів : Друкарські куншти, 2012. – 200 с.
7. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) / Б. Ступарик. – Івано-Франківськ : Плай, 1994. – С. 120.
8. Кислий В. Освіта на Західній Україні у 20–30-х рр. ХХ ст. / В. Кислий // Архіви України. – 1991. – № 4. – С. 24–28; Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.), ф. 26 Університет Яна Казимира, оп. 6, спр. 974, арк. 4.
9. Держархів Львівської обл., оп. 14, спр. 147, арк. 1 зв.
10. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: історія / кер. авт. кол. і відп. ред. О. Карпенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. – С. 363.
11. Мартинець В. Університет у катакомбах / В. Мартинець // Українське підпілля: від УВО до ОУН : Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму / В. Мартинець. – Вінніпег, 1949. – С. 91.
12. Рубльов О. С. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції. 20–50 рр. ХХ ст. / О. Рубльов, Ю. Черченко. – К. : Наук. думка, 1944. – С. 17.
13. Звіт Львівського міського управління поліції Львівської дирекції поліції про діяльність таємного українського університету у Львові. 17 грудня 1921 р. // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали : у 5 т., 8 кн. Т. 3, кн. 2 / уклад. О. Карпенко, К. Мицан. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. – С. 656.
14. Держархів Львівської обл., ф. Р 2923 Кордуба Мирон Михайлович, історик, професор Львівського державного університету, 1876–1947 рр., оп. 1, спр. 2, арк. 56.
15. Кульчицька Т. Лекції Мирона Кордуби в Українському таємному університеті у Львові (1921–1925) в контексті тогочасних циклографічних видань вищої школи / Т. Кульчицька // Збірник Науково-дослідного центру періодики / за ред. М. Романюка. – Львів : Н.-д. центр періодики, 2008. – С. 172; Кордуба М. Методологія історії. Виклади на українському університеті / М. Кордуба. – Львів, 1922. – С. 5.
16. Шологон Л. Освітня політика ЗУНР / Л. Шологон, І. Цепенда // Західно-Українська Народна республіка 1918–1923: ілюстрована історія / голов. ред. М. Кугутяк. – Львів ; Івано-Франківськ : Манускрипт–Львів, 2008. – С. 409.
17. Українська школа. – Львів, 1925. – Т. 1. – Зош. 1. – С. 67.

В статтє отражена деятельность Украинского тайного университета во Львове на протяжении 1921–1925 гг. На основе различных источников показано непростые условия функционирования этого и других нелегальных высших учебных заведений, где получали образование украинцы Галиции; собрана информация о преподавателях, которые работали в них. Автор пришла к выводу, что тайные украинские учебные заведения были созданы на волне общего сопротивления польской оккупации как закономерное порождение и продолжение революционно-освободительного движения 1918–1919 гг.

Ключевые слова: Украинский тайный университет, политехника, ректор, преподаватели, студенты.

The article displayed the activities of the Ukrainian secret university in Lviv during 1921–1925. Difficult existence circumstances of this and other illegal institutions of the higher education, where the Ukrainians of Galicia studied are shown. On the basis of various sources information about the teachers who work there is collected. The author concluded that the secret Ukrainian schools were established in the wake of the total resistance against the Polish occupation as a natural product and the continuance of the revolutionary liberation movement 1918–1919.

Keywords: Ukrainian secret university, polytechnic, rector, professors, students.

УДК 94 : 7(477.86)

Іванна РОЗУМОВИЧ

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ СТАНИСЛАВОВА В ПЕРІОД ЗУНР

У статті на основі аналізу архівних документів, тогочасної галицької періодики, монографічної літератури здійснено спробу охарактеризувати розвиток культури в м. Станиславів періоду Західно-Української Народної Республіки. Обґрунтовується роль прогресивної української інтелігенції в розгортанні національно-культурного відродження у сфері мистецтва в період національно-визвольних змагань західних українців. Розкрито діяльність культурно-мистецького товариства “Молода громада”.

Ключові слова: Станиславів, культура, мистецтво, театр, “Молода громада”, “Станиславівський Боян”, капела О.Кошиця.

Утворення Західно-Української Народної Республіки було однією з найважливіших подій національно-визвольних змагань галицьких українців. У період національного відродження й становлення державності завжди важливого значення набуває питання розвитку культурно-мистецького й духовного життя суспільства. Не був винятком цієї закономірності розвитку державно-політичного буття Станиславів у період ЗУНР.

Мета статті полягає у висвітленні культурно-мистецького життя української громади м. Станиславів у час територіального існування західноукраїнської держави (1918–1919 рр.). Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: дослідити музичне життя української громади, охарактеризувати роботу театральних труп Станиславова, простежити діяльність культурно-мистецьких товариств у період ЗУНР.

Велику кількість інформації з досліджуваної проблеми почерпнули з періодичних видань інституцій і повітових органів влади ЗУНР: “Республіка” (лютий 1919 р.), “Нове життя” (лютий – травень 1919 р.), “Станиславівський Голос” (грудень 1918 р.) та ін.

Культурно-мистецьке життя в період ЗУНР відображено в дослідженнях українських авторів: В.Яковишина¹, І.Полякової та І.Дейчаківської², М.Черепанина³, О.Левади⁴, В.Морозюка⁵, проте особіно не зверталася увага на вивчення проблеми культурно-мистецького життя в м. Станиславів.

З початком ХХ ст. у Станиславові почали діяти українські театри та товариства, які активно сприяли розвитку національно-культурних процесів у період ЗУНР і міжвоєнний час. У 1918 р. у Станиславові виникла “Молода громада”. Згідно зі статутом, товариство було “осередком політичного, наукового і товариського життя молоді української трудової інтелігенції”. Загальні збори “Молодої громади” відбулися 25 листопада 1918 р. На збори зібралася численна академічна молодь, учителі, українські офіцери й представники українського жіноцтва. Їхнє завдання передбачало згуртування молодих сил заради з’єднання всіх етнографічних українських територій в одну незалежну самостійну державу. Члени товариства щонеділі